

INNLEDNING

Norden må på mange måter betraktes som et enhetlig område. Innenfor den arkeologiske forskningen finnes det klare paralleller i utviklingen i de nordiske landene, selv om det også eksisterer en rekke forskjeller. I studier av forhistorisk tid og middelalder opereres det med *nordisk arkeologi* som et eget felt sett i sammenheng med europeisk og klassisk arkeologi.

Jernvinneforskningen er ikke noe unntak i så måte. Jernvinneforskningen har i en årrekke hatt et internasjonalt tilsnitt, og det er interessant å se at de nordiske landene ofte deltar på konferanser ut fra egne premisser, som skiller seg ut fra det øvrige Europa. Denne fragmenteringen kan skyldes flere ulike faktorer. Svært sentralt her er de klimatiske, topografiske og geologiske betingelsene vi finner i Norden. Og den kanskje viktigste faktoren er at de nordiske landene, sammen med det nordlige Øst-Europa, er omtrent enerådende når det gjelder bruk av myrmalm i jernblestringen. For øvrig er det i hovedsak bergmalm som ble brukt i den tidlige jernproduksjonen.

Til tross for de store likhetene som finnes i den nordiske jernvinnehistorien, har faget etter hvert blitt fragmentert også her. Tidligere var det svenske Jernkontorets høstmøter en felles arena for nordisk kontakt, men manglende aktivitet, fravær av ildsjeler og den omfattende svenske tilnærmingen til masovnproduksjonen i de senere år har ført til at forumet delvis har falt bort. Jernvinneforskningen har derfor beklageligvis utviklet seg med vekt på nasjonale funn uten at noen har klart å sette disse inn i en bred nordisk kontekst. Etter vår mening er den nordiske konteksten helt sentral for å kunne forstå kontaktveier og innovasjonsprosesser. Den rent faglige bakgrunnen for symposiet på Kittilbu og den påfølgende publikasjonen er et direkte resultat av et ønske fra norsk side om å reetablere, kartlegge, sette sammen og systematisere den nordiske jernvinneforskningen til en naturlig felles enhet.

I Norge har det de siste årene vært en renessanse når det gjelder forskningen, gjennom både store forvaltningsprosjekter og grunnforskning, noe som har resultert i en omfattende satsing på jernvinna. Det kommer blant annet til uttrykk ved at Kulturhistorisk museum i Oslo har utarbeidet et faglig program for jernvinneutgravninger, at jern-

vinna er lagt inn som et eget forskningsprogram i det nasjonale nettverket «Forskning i Fellesskap» og at det både i Bergen og i Oslo har blitt tildelt stipendiatstillinger som har resultert i store avhandlinger basert på nyere materiale.

Også i Danmark har jernvinneforskningen fått en ny vår, gjennom nettverket «Smedens rum». I dette nettverket møtes i hovedsak danske forskere for å utveksle erfaringer og bygge kunnskap museene imellom. Tidligere har jernvinneforskningen i Danmark vært preget av noen få, men svært dyktige forskere. Gjennom nettverket har en rekke nye personer begynt å forske på den danske forhistoriske jernproduksjonen.

I Sverige er det særlig den tidlige hyttedriften i Bergslagen som har vært tema de siste årene, men også førindustriell jernutvinning har fått plass i flere prosjekter, noe som kommer til syne med prosjektene «Järnet och Riksbildningen» og «Järn i Småland», samt gjennom veiarbeider som i Halland og Skåne. Også her er det stadig flere forskere som bidrar til kunnskapsøkningen. Sentralt i Sverige står dessuten Geoarkeologisk Laboratorium i Uppsala, som siden starten av 2000-tallet har gjort arkeometallurgiske analyser på både det svenske og det norske materialet – og i det siste også på dansk materiale.

Med bakgrunn i disse prosjektene og arbeidene har det blitt opprettet kontakt mellom forskningsinstitusjoner i Norge, Danmark og Sverige. Og det har vært bred enighet om at det er på høy tid å få i gang et vedvarende samarbeid.

Ut fra status med hensyn til kunnskap var det naturlig å ta utgangspunkt i og vektlegge ovner og ovnsutvikling for å etablere en nordisk terminologi. Det er vesentlig for de nordiske landene å utvikle en felles plattform i det internasjonale arbeidet. Flere samtaler under konferansen «Early Iron in Europe» i Østerrike høsten 2008 klargjorde hvor viktig det var med et nordisk symposium hvor temaet *ovns-typologi og ovnskronologi* kunne tas opp til diskusjon. Videre så vi det som naturlig å kontakte fagpersoner i Finland og på Island for å initiere til et bredere samarbeid i den nordiske regionen. Alle disse fem landene var representert på symposiet, men det har av forskjellige årsaker beklageligvis ikke kommet med bidrag fra Island i denne boken.

Sett i et vidt perspektiv står jern som råstoff sentralt i utviklingen av bosetning og erverv de siste 2500 årene. Produksjonen av jern henger tett sammen med konjunkturutviklingen i samfunnet, og jernet har vært en viktig endringsfaktor flere ganger i historien: Overgangen fra bronse til jern omkring år 500 f.Kr. medførte at folk ikke lenger var avhengig av leveranser av viktige råstoffer fra utlandet. Jernet ble produsert til lokale formål, og nytten av et hardt og formbart materiale var revolusjonerende i alle samfunnslag. Folk så også tidlig potensialet for storproduksjon, og allerede før Kristi fødsel var det etablert industrilignende foretak. Jernet ser dessuten ut til å ha vært en sentral faktor under utviklingen av de nordiske landene i middelalderen.

Det vi har vært inne på foran, viser at studien av jernvinna er et svært omfattende felt hvor det er mulig å ta utgangspunkt i en rekke forskjellige temaer. Utgangspunktet for den arkeologiske forskningen er ønsket om å nærme seg de menneskene som levde og virket i de perioder som studeres. For å få til det er det nødvendig både med empirisk grunnlagsdata som er ervervet gjennom arkeologiske undersøkelser og materialstudier, og med teoretiske refleksjoner som

belyser hvordan dynamikker i for eksempel overordnede systemer, teknologisk utvikling, regionale variasjoner, organisering og styresett skal forstås. For å komme til bunns i slike problemstillinger er det nødvendig å ha en felles plattform, og det er derfor vi har valgt å ta utgangspunkt i ovner og deres typologi og kronologi. Ved først å kartlegge hva som finnes, og hvilke variasjoner som eksisterer i den nordiske regionen, og deretter å systematisere materialet, er det mulig å reflektere over og lage hypoteser for hvorfor utviklingen og variasjonen er slik som den fremstår i det arkeologiske materialet. Målsettingen med denne artikkelsamlingen er derfor nettopp å danne et grunnlag for et videre nordisk samarbeid og videre forskning, og å legge grunnlaget for å utvikle en rekke problemstillinger på bakgrunn av foredragene og, senere, de bearbejdede artiklene som finnes i denne boken.

Publikasjonen er finansiert av Oppland fylkeskommune, Valdresmusea, Randsfjordmuseene, Gudbrandsdalsmusea, Mjøsmuseet, Letterstedtska föreningen og Kulturhistorisk museum.

**Bernt Rundberget
Jan Henning Larsen
Tom H. Borse Haraldsen**